

Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru. Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara (ur. Lovorka ČORALIĆ – Ivana HORBEC – Maja KATUŠIĆ – Vedran KLAUŽER – Filip NOVOSEL – Ruža RADOŠ), Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2016., 772 str.

Ova monografija predstavlja pregled društvenog i kulturnog razvoja hrvatskih zemalja koje su u ranome novom vijeku bile u sklopu Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskog Carstva te uključuje prostor Dubrovačke Republike.

Radovi u knjizi svrstani su u šesnaest poglavlja koja tematski obrađuju pojedinu društvenu skupinu na hrvatskome prostoru u 18. stoljeću, pri čemu se one ne obrađuju kao cjelina, već se izdvajaju biografije pojedinaca istaknutih kao što su magistrati, trgovci, obrtnici, crkvene osobe, izumitelji, umjetnici, književnici i drugi. Ipak, u »Predgovoru« (11-12) urednici knjige napominju da biografski podatci izabranoga pojedinca nisu u prvom planu, već je cilj njihove biografije staviti u kontekst slike cjelokupnog života za pojedini hrvatski teritorij u to vrijeme. Odmah na početku Maja Katušić u radu »Hrvatske zemlje u 18. stoljeću: opći pregled državno-političkih, gospodarskih, društvenih i kulturnih prilika« (13-33) daje osvrt na društveno, kulturno i političko stanje u hrvatskim zemljama u 18. stoljeću. Navodi promjene koje su zadesile hrvatski prostor u to vrijeme i dovele do »dugog« 19. stoljeća, poput prosvjetiteljstva, reformi Marije Terezije i Josipa II., utjecaja mletačko-habsburške vlasti u Istri i Primorju, promjene granica u Dalmaciji nakon mletačko-osmanskih ratova, obnove generalata u Slavoniji, obrambene uloge Vojne krajine i prve austrijske uprave (1797. – 1805.).

U prvom poglavlju »Plemići« (35-86) naglasak je stavljen na činjenicu da je u hrvatskim zemljama pod habsburškom i mletačkom vlašću te u Dubrovačkoj Republici tijekom ranoga novog vijeka društvo bilo heterogeno. Stoga je izabrano nekoliko reprezentativnih priloga kojima je cilj prikazati kompleksnost plemićkog staleža na hrvatskome prostoru u to vrijeme. To su radovi: »Velikaš hrvatskoga sjevera Petar Troilo Sermage (1722. – 1771.)« (37-49) Nataše Štefanec; »Privilegirani i siromašni: hrvatsko niže plemstvo« (50-56) Ivane Horbec; »Upravitelj vukovarskoga vlastelinstva Jakob Anton Pöhr von Rosenthal (u. 1759.)« (57-60) Sanje Lazanin; »Istarski plemići iz roda Brigido i njihov zaslužnik Pompeo IV. (1729. – 1811.)« (61-68) Slavena Bertoše; »Patricij hrvatskoga juga: prosvjetitelj i gospodarstvenik Ivan Luka Garanjin (1764. – 1841)« (69-78) Fani Celio Cega i »Gospoda od pera na zalazu Republike: dubrovačka plemkinja Marija Đurđević Bunić (1754. – 1839.)« (79-86) Slavice Stojan.

Radovi u poglavlju »Građani« (87-125) govore o razvoju društva u gradovima koji su se na prostoru hrvatskih zemalja u 18. stoljeću počeli razvijati. Ivana Jukić je u radu »Građanin kraljevskog grada: primjer Zagreba« (88-96) na temelju života trgovca suknom Petra Troila Sermagea dala uvid u svakodnevni život građana Banske Hrvatske u ranome novom vijeku, dok je za područje Slavonije to učinio Darko Vitek u radu »Građanstvo Osijeka« (97-105), dajući primjer života trgovca Daniela Ferdinanda Vesentina i tiskara Ivana Martina Divalda. Da je na svakodnevni život građana u Slavoniji u ranome novom vijeku utjecalo često useljavanje njemačkoga stanovništva na to područje pokazuje rad Milana Vrbana »U gradu i na selu: njemački kolonisti u Slavoniji« (118-125). Slaven Bertoša je

u radu »Pulski uglednici i poduzetnici: građanska obitelj Marinoni« (106-109) na primjeru te utjecajne obitelji u gradu Puli opisao razvoj građanstva u Istri u 18. stoljeću. Ruža Radoš je u radu »Dubrovačka građanska obitelj Betondić« (110-117) iznijela podatke o svakodnevnome građanskom životu na dubrovačkome području u ranome novom vijeku. Tematska cjelina »Seljaci« (127-153) prikazuje život seoskog stanovništva koje je na teritoriju hrvatskih zemalja u 18. stoljeću još uvijek činilo premoćnu većinu, a živjelo je na tri različita politička područja. O seljacima na slavonskim vlastelinstvima pod habsburškom vlašću govori rad Milana Vrbana »Slavonski seljaci« (128-137), o onima koji su živjeli pod mletačkom upravom na primjeru otoka Murtera bavi se Kristijan Juran u radu »Betinski težaci« (138-145) te o životu seljaka u Istri koji su živjeli u unutrašnjosti pod habsburškom, a u priobalju pod mletačkom vlašću donosi Danijela Doblanović u radu »Istarski seljaci« (146-153).

U cjelini »Vojnici« (155-196) nekoliko je radova koji donose biografije zaslužnih pojedinaca ili obitelji istaknutih u vojnoj službi habsburške ili mletačke vlasti na prostoru hrvatskih zemalja u 18. stoljeću. To su: »Visoki vojni časnik iz redova hrvatskoga plemstva: grof Ivan Krsto Oršić (1718. – 1782.)« (156-165) Nataše Štefanec; »Zapovjednik Karovačkoga generalata grof Josip Rabatta (1661. – 1731.)« (166-173) Sanje Lazanin; dva rada Lovorke Čoralić i Maje Katušić »Visoki časnici u mletačkim vojnim postrojbama: odvjetci kaštelanske obitelji Kumbat« (174-181) i »Peraštani – zapovjednici mletačkih ratnih brodova« (193-196), zatim rad »Krajiški vojnik Josip Benko« (182-188) Vedrana Klaužera te »Vojnik naoružane barke: Mare nostrum – od imaginarija do farse« (189-192) Miroslava Bertoše.

Radovi u cjelini »Duhovnici« (197-257) bave se biografijama crkvenih osoba, ali i crkvenih službi koje su se donekle promijenile uvođenjem reformi nakon Tridentskog sabora. To su radovi: »U ime Božje: život i djelovanje Maksimilijana Vrhovca (1752. – 1827.)« (198-208) Maje Matasović, »Grkokatolički prelat Bazilije Božičković (1719. – 1785.)« (209-215) Irene Smiljanić; »Biskupi i prosvjetitelji Giovanni Andrea Balbi (Nin i Pula) i Teodoro Loredan Balbi (Novigrad Istarski)« (216-220) Slavena Bertoše; »Prosvjetitelj u službi historiografije: Baltazar Adam Krčelić (1715. – 1778.)« (221-227) Ane Biočić; »Albanski iseljenik i zadarski kanonik Ivan Campisi (u. 1775.)« (228-231) Lovorke Čoralić; »Rabin Jakob Pardo (1740. – 1819.) i Židovi u Dubrovniku u njegovo doba« (232-238) Vesne Miović; »Niže svećenstvo u Srijemu: primjer župe Nijemci« (239-247) Dubravke Božić Bogović te rad »Istarski svećenik u svjetlu biskupske vizitacije« (248-257) Miroslava Bertoše.

U poglavlju »Redovnici« (259-287) nalaze se biografije istaknutih redovnika u Hrvatskoj u 18. stoljeću na području kulture, književnosti i obrazovanja. Riječ je o dvama radovima Daniela Patafte, »Pučki pjesnik i prosvjetitelj fra Andrija Kačić Miošić (1704. – 1760.)« (260-267) i »Fra Bono Benić (oko 1708. – 1785.) i prijelomni trenutci Bosne Srebrene« (268-273) te po jedan rad Minele Fulurija Vučić »Zaboravljeni autori: Benedikta Gradić, redovnica dubrovačkoga samostana sv. Marije od Kaštela (1688. – 1771.)« (274-278) i Maje Matasović »Šireći mir i dobro: franjevci u Našicama« (279-287).

Poglavlje »Javni službenici« (289-335) bavi se promjenama u javnoj upravi u 18. stoljeću u hrvatskim zemljama pod habsburškom i mletačkom vlašću te u Dubrovačkoj Repu-

blici. Za područje središnje Hrvatske odnose se dva rada Ivane Horbec »Javni službenik prosvijećenoga apsolutizma Nikola Škrlec Lomnički (1729. – 1799.)« (291-299) te »Iz anonimnosti na put slave: Aleksandar Szécsén (1740. – 1813.) i svijet kancelarijskih službenika« (300-308). O javnim službenicima na dubrovačkom području bave se Vesna Miović u radu »Dubrovački poklisar harača Marin Kaboga (1673. – 1740.)« (309-314) i Ruža Radoš u dva rada »Nikola Veseličić (u. 1775.) u službi dragomana Dubrovačke Republike« (315-323) i »Lovac smrti i njezinih bolesti: Dubrovčanin Toma Basiljević (1756. – 1806.)« (324-330). O javnim službenicima u Istri na primjeru njihove djelatnosti u Puli govori rad »Javni službenici grada Pule« (331-335) autora Slavena Bertoše.

U cjelini »Poduzetnici« (337-380) nalaze se biografije istaknutih trgovaca, proizvođača likera, piva i osnivača prvih kavana. Oni su uzeti kao primjeri razvoja modernog poslovanja nasuprot poljodjelstvu, koje je još uvijek bilo najvažnija gospodarska grana u hrvatskim zemljama toga vremena. To su radovi: »Promicatelj riječkoga gospodarstva: trgovac Andrija Ljudevit Adamić (1766. – 1828.)« (338-349) Jurja Balića; »Tvorničar zadarskoga maraskina Francesco Drioli (1738. – 1808.)« (350-354) Tade Oršolića; »Trgovac, pomorac i mecena: Bokelj Pavao Đurov Kamenarović (1696. – 1787.)« (355-360) Lovorke Čoralić; »Trgovac kao opasno zanimanje: Ivan Krstitelj Hlaj iz Boljuna« (361-363) Miroslava Bertoše; »Osječki pivari« (364-372) Milana Vrbanusa i rad »Prvi mirisi kave na Gradecu: zagrebački caffearii« (373-380) Filipa Novosela.

U poglavlju »Pomorci« (381-408) obrađuju se brodarstvo i pomorska trgovina kao najprofitabilnije gospodarske djelatnosti na hrvatskome prostoru u 18. stoljeću. Podatke o razvoju pomorstva u Boki kotorskoj iznijela je Maja Katušić u radu »Bokelj Marko Martinović (1663. – 1716)« (382-387). Za područje Orebića i poluotoka Pelješca govori rad Irene Ipšić »Kapetani i brodovlasnici: orebička obitelj Fisković« (388-395). Pelješkim ribarstvom bavi se rad Jasenke Maslek »Trpanjski ribari« (396-403), a u radu »Ribari, prijevoznici i krijumčari: primjer grada Rovinja« (404-408) Miroslav Bertoša opisuje nezakonite radnje koje su bile česta pojava u istočnojadranskoj pomorskoj trgovini.

Modernizacijom školstva u Habsburškoj Monarhiji u 18. stoljeću došlo je do ukidanja crkvenih i osnivanja državnih škola. O tome se za hrvatsko područje bavi poglavlje »Učitelji – profesori« (409-435). U prvom radu »Učitelji „pedagoškoga“ stoljeća« (411-421) autorica Štefka Batinić govori o kolektivnoj biografiji učitelja u hrvatskim zemljama u 18. stoljeću. U preostalim dvama radovima iznose se biografije istaknutih prosvjetnih djelatnika u to vrijeme. Prvi je rad Ivane Horbec »Između siromaštva i časti: profesor Adalbert Adam Barić (1742. – 1813.)« (422-431) i rad Ane Biočić »Sveučilišni profesor i znanstvenik Šimun Stratiko (1733. – 1824.)« (432-435).

Cjelina »Liječnici i medicinsko osoblje« (437-474) stavlja naglasak na primjenu drukčijeg pristupa liječenja u medicini u 18. stoljeću i donosi nekoliko biografija istaknutih ličnosti koji su svojim radom pridonijeli razvoju moderne medicine na području hrvatskih zemalja u to vrijeme. Radovi koji o tome govore su: »Liječnik i prosvjetitelj: Ivan Krstitelj Lalangue (1743. – 1799.)« (439-445) Stelle Fatović-Ferenčić; »Liječnik Dubrovačke Republike Peter Bianchi (1699. – 1747.)« (446-450) Monike Grdiša Asić; »Prenositelj europskoga medicinskog iskustva: fra Franjo Gracić (1740. – 1799.)« (451-454) Daniela Patafte; »Medicinsko osoblje u Puli« (455-459) Slavena Bertoše; »Dubrovački brijači u

službi Republike« (460-467) Nede Kovačić te rad »Dubrovačke dojlje« (468-474) Rine Kralj Brassard.

Razvoj tehničkih znanosti u ranome novom vijeku doveo je i do modernog razvoja kartografije. To je naročito bilo korisno za izradu karata s prikazom hrvatskih zemalja, čija se granica promijenila nakon osmanske vlasti u 18. stoljeću. U poglavlju »Inženjeri i kartografi« (475-509) upoznajemo nekoliko istaknutih osoba iz redova habsburških i mletačkih službi koji su izradili karte za hrvatsko područje. To su radovi: »Kartograf mirovnih razgraničenja: Johann Christoph Müller (1673. – 1721.)« (477-484) autorica Ivke Kljajić i Dubravke Mlinarić, zatim »Maximilian Emmanuel de Fremaut (oko 1725. – oko 1771.) u projektima napretka hrvatskoga gospodarstva« (485-491) Ivane Horbec; »Inženjer Francesco Melchiori (u. 1743.) u službi Mletačke Republike« (492-498) Darke Bilić te rad »Između ratnih i inženjerskih planova: Josip Filip Vukasović (1755. – 1809.), austrijski vojni zapovjednik i graditelj cesta na prijelazu dvaju stoljeća« (499-509) Filipa Novosela. U poglavlju »Intelektualci – znanstvenici« (511-564) nalaze se radovi koji pokazuju utjecaj fiziokratskih i prosvjetiteljskih ideja na hrvatskome prostoru u 18. stoljeća kroz prikaz biografija najistaknutijih među njima. Stipe Kutleša autor je rada »Znanstvenik svjetske slave: Ruđer Josip Bošković (1711. – 1787.)« (512-522). Ana Biočić dala je osvrt na život i djelovanje dvojice intelektualaca, »Dalmatinski polihistor Julije Bajamonti (1744. – 1800.)« (523-531) i »Prosvjetitelj Slavonaca Matija Antun Relković (1732. – 1798.)« (541-546). Filip Novosel potpisuje rad »Život posvećen rječniku: dubrovački leksikograf Joakim Stulli (1730. – 1817.)« (532-540), Juraj Balić »Zadarski sakupljač starina Antun Danielli Tommasoni (oko 1718. – 1786.)« (547-555), dok su Miroslav Bertoša i Slaven Bertoša autori rada »Istarski intelektualac i znanstvenik: Gian Rinaldo Carli (1720. – 1795.)« (556-564).

Cjelina »Umjetnici« (565-627) pokazuje da su se u ranome novom vijeku pojedine umjetničke grane razvijale na hrvatskome prostoru, unatoč političkim promjenama nakon ratova. To je, ističu urednici, omogućilo kontinuitet umjetničkog stvaralaštva u galantnom i prosvjetiteljskom 18. stoljeću. Radovi koji se ovdje nalaze su: »Plemić među slikarima i slikar plemstva galantnoga doba: Federiko Benković (1677. – 1753.)« (566-577) Ivane Prijatelj Pavičić, »Pavlini redovnik i slikar Ivan Krstitelj Ranger (1700. – 1753.)« (578-585) Sanje Cvetnić, »Autohtoni kajkavski prosvjetiteljski komediograf Tituš Brezovački (1757. – 1805.)« (586-593) Ane Biočić, »Dubrovačka spisateljica Anica Bošković (1714. – 1804.)« (594-600) Slavice Stojan; »Kazališne družine« (601-608) Frane Marije Vranković; »Dubrovački plemić, diplomat i skladatelj Luka Sorkočević (1737. – 1789.)« (609-617) i »Vojni glazbenici« (618 -621) autorice Vjere Katalinić te rad »Graditelj orgulja Petar Nakić (1694. – 1769)« (622-627), Enija Stipčevića.

»Misionari, putopisci, pustolovi« (629-650) poglavlje je koje donosi biografije osoba iz hrvatskih zemalja koje su putovale u druge zemlje i čiji su zapisi vrijedan povijesni izvor za proučavanje svakodnevice 18. stoljeća. To su radovi: »Hrvatski misionari Družbe Isusove u Zapadnim Indijama« (630-637) Mirjane Polić Bobić; »Fra Jakov Pletikosa (1704. – 1769.): autor prvoga putopisa na hrvatskom jeziku« (638-642) Daniela Patafte te rad »Od Budve i Mletaka do Laponije: pustolovna obitelj Zanović« (643-650) Lovorke Čoralić.

»Marginalci« (651-682) je posljednje poglavlje u knjizi, a bavi se društvenim skupinama i pojedincima na rubu zakona u hrvatskim zemljama u 18. stoljeću. Radovi u tom poglavlju obrađuju kolektivne biografije: »Razbojnici u Istri: primjer Dračevca« (652-661) Miroslava Bertoše, »Romi na hrvatskom prostoru« (662-670) Danijela Vojka i Nevene Kovačev; »Posljednje vještice pred dubrovačkim sudom (1742. – 1743.)« (671-677) Nelle Lonze te rad »Dubrovčanka Jelena: *ex ignotis parentibus*« (678-682) autorice Rine Kralj Brassard. Na kraju knjige nalazi se »Prilog. Godine vladanja habsburških vladara, mletačkih duždeva, osmanskih sultana, papa i banova Hrvatsko-slavonskoga kraljevstva u 18. stoljeću« (683-684), »Kazalo osoba« (685-750), »Kazalo toponima i etnonima« (751-770) te popis svih suradnika u knjizi (771-772).

Cilj ove knjige jest približiti znanstvenoj i široj čitalačkoj javnosti društveni život u Hrvatskoj u vrijeme prosvijećenog apsolutizma. Zbog toga je iznimno korisna svima koji se profesionalno bave historiografijom 18. stoljeća te onima koji o hrvatskoj prošlosti žele saznati više, čitajući životopise pojedinaca i obitelji koje su se svojim djelovanjem istaknule na društvenom, političkom i znanstvenom području toga vremena.

Božena Glavan